معناشناسی ارتباطات انسانی در مراسم تشییع پیکر « آقای شهید ایران»

2 مرداد 1405

دکترآرش شایسته نیا ـ پژوهشگر ارتباطات انسانی

مراسم تشییع پیکر «**آقای شهید ایران**» در مشهد را باید یکی ازگسترده‌ترین ، پیچیده‌ترین و در عین حال برجسته ترین صحنه‌های «**ارتباطات انسانی**» در «**تاریخ اجتماعی ایران**» دانست؛ صحنه‌هایی که در آن تمامی عناصر ارتباطی در سطحی چندلایه، هم‌زمان و درهم‌تنیده فعال گردیدند تا تجربه‌ای مشترک از سوگواری، هویت، هیجان ، معنا و کنش جمعی را پدید آوردند. این مراسم نه صرفاً یک «**تجمع سیاسی**» یا «**مذهبی**» ، بلکه یک «**رویداد ارتباطی**» است که در آن تن ها، فضاها، نمادها، صداها، هیجان‌ها، روایت‌ها و حافظه تاریخی در شبکه‌ای واحد عمل کردند و معناهای اجتماعی ـ فرهنگی را باز تولید نمودندکه باید از چند منظر آن ها را مورد توجه قرار داد.

از منظر **جامعه‌شناسی«آیین»** ها، چنین رویدادی را باید به‌مانند یک «**آیین ارتباطی**» فهم کرد؛ آیینی که در آن کنش‌های انسانی حامل معناهای نمادینی هستند که از طریق تکرار، هم‌زمانی، سازمان‌دهی فضایی و حضور جمعی ، هویت مشترک را تقویت می‌کنند.

با نگاه **جامعه‌شناسی** «**سوگ**» نیز، چنین لحظه‌ای نه صرفاً یک واقعه احساسی، بلکه یک «**فرآیند اجتماعی**» است؛ فرآیندی که در آن ، جامعه با استفاده از ساز وکارهای نمادین،کلامی و بدنی،« فقدان » را معنا می‌کند تا آن را در ساختار ذهنی و تاریخی خود جای دهد و در نهایت از منظر روان‌شناسی «احساس» نیز، این مراسم ، نقطه تمرکز هیجان‌های پراکنده فردی است؛ هیجان‌هایی که در فضایی مقدس، با حافظه تاریخی و معنوی شدت می‌یابند و در قالبی هماهنگ و جمعی بروز پیدا می‌کنند

در این میان، **ارتباطات «کلامی»** و «**غیرکلامی**» دو محور اصلی شکل‌دهنده تجربه سوگ‌اند ؛ دو محوری که در تعامل با یکدیگر، ساختار احساسی و معنایی مراسم را می‌سازند: « **ارتباطات کلامی**» ، زبان معنا و هدایت‌اند و « **ارتباطات غیرکلامی**» ؛ زبان بدن ، سکوت، نماد و هیجان. این دو؛ در کنار هم ، شبکه‌ای پیچیده از پیام‌ها را تولید می‌کنند که نه‌تنها احساسات جمعی را بیان می‌نماید ، بلکه آن‌ها را سازمان‌دهی و تثبیت می‌سازد و آن گاه که جریان این رویداد عظیم تاریخی در شهری مقدس که خود دارای لایه های پر معنا و تاریخی است؛ شکل می گیرد و هرکنش جمعی در آن به شکلی چند برابر تولید معنا می نماید ؛ تحلیل صحنه های آن می تواند ضمن کمک به درک عمیق‌تر از «**ساختار روانی جامعه**» «**الگوهای ارتباطی مردم**» و «**نحوه شکل‌گیری پیوندهای اجتماعی در برهه ها و لحظات حساس**» ، اهمیت علمی بررسی ارتباطات انسانی در این مراسم را برجسته تر می‌سازد.

« ارتباطات کلامی» در مراسم تشییع آقای شهید ایران در مشهد مقدس ، یکی از مهم‌ترین سازوکارهای

شکل‌دهنده معنا، هیجان و انسجام جمعی است. گفتارها، صداها و نواها، شعارها و پیام‌های شفاهی، نه تنها ابزار انتقال اطلاعات، بلکه ابزار تولید احساس مشترک و هویت جمعی هستند.
در این آیین ،کلام نقش« هدایت‌کننده هیجان » و «سازنده معنا» را بر عهده دارد و شعارهای جمعی مهم‌ترین شکل «ارتباط کلامی» در آن مراسم می شودکه با تحلیل آن شعارهای شعورمند که مردم عزادار هم‌زمان و هماهنگ با هم تکرار می کنند؛ کارکردهای دوگانه آن به دست می آید: از یک‌سو احساسات و هیجان ها را تخلیه می کنند و از سوی دیگر، جمعیت را در یک ضرباهنگ واحد قرار می دهد که این هماهنگی، موجب «انسجام روانی» می گردد. به بیان ساده تر ، افراد به خوبی احساس می نمایند که بخشی از یک « تن جمعی» هستند که این نوع گفتار هماهنگ با توجه به آموزه ها و نظریه های علم « روان‌شناسی اجتماعی» ، یکی از ابزارهای اصلی شکل‌گیری هم‌زمانی هیجانی است.
نوحه‌ها و خوانش‌های آیینی در این مراسم نیز به عنوان یکی دیگر از عناصر« ارتباط کلامی» نقش مهم و تعیین کننده ای را در انتقال پیام‌های« عاطفی» دارد تا آن جا که این آوا ها ، نواها و نوحه ها با زبان احساسی، سوگواری را از سطح « فردی» به سطح «جمعی» انتقال داده تا با کلماتی آشنا و تکرار شونده ،حافظه تاریخی شیعی را متبلور نماید .
سخنرانی‌های کوتاه و پیام‌های رسمی این مراسم نقش« تنظیم‌کننده هیجان» را داشته است تا آن جا که هریک از آن سخنرانی ها، با برجسته سازی معناهای سیاسی ، تاریخی و یا هویتی مسیر احساسات جمعی را هدایت می کند .
از منظری دیگر ؛گفت‌وگوهای میان مردم نیز بخش دیگری از ارتباطات کلامی در این مراسم معنوی است. مردمی که درکنار پیکر پاک آقای شهید ایران هر کدام با بیان خاطره ای؛ باورها، غم ها و احساس های خود ؛ « همزبانی » را با « همدلی » پیوند می زنند.
روی دیگر ارتباطات انسانی در این مراسم تشییع ،« ارتباطات غیرکلامی» است. بر اساس نظریه های علم ارتباطات، « ارتباط غیرکلامی» ، بیش از کلام بر «ذهن» و بر« دل» اثر می‌گذارد که در مراسم تشییع پیکر آقای شهید ایران نیز ستون اصلی شکل گیری «هیجان جمعی» ، « انسجام روانی» و « معنای آیینی» همین نوع ارتباطات است .
در چنین رویداد سترگی ، تن ها، نگاه ها، حرکت ها، فاصله ها، اشیا وحتی فضا، همگی به رسانه‌های انتقال پیام تبدیل می‌شوند؛ پیام‌هایی بدون کلام، اما بسیار اثرگذار. از منظر جامعه‌شناسی « سوگ» ، ارتباطات غیرکلامی « بدن جمعی» را فعال می‌کند؛ یعنی بدن‌ها، حرکات، سکوت‌ها و اشک‌ها تبدیل به زبان مشترک سوگ می‌شوند. روان شناسی « احساس» نیز ، این ارتباطات را حامل هیجان‌های خام و بی‌واسطه ای می داند که پیش از آن‌که در قالب کلام قرار گیرند، در قالب تن ، بدن و رفتار ظهور و بروز می‌یابند؛ چرا که از منظر دانش « روان شناسی» ؛ زبان بدن جمعیت مانند اشک‌ها، مشت‌های گره‌کرده ، دست‌های برسینه، خم‌شدن سرها و یا نگاه‌های ماتم زده همگی حامل پیام های پر معنایی هستند.

بررسی این مراسم تاریخی به خوبی بیانگر آن است که در هم تنیدگی و تراکم جمعیت میلیونی، مهم‌ترین پیام غیرکلامی این مراسم است. تن ها و بدن‌های نزدیک ،حرکت های موجی جمعیت و حضور چند ده میلیونی آن ، نوعی« تن واحد » را ایجادکرده است ؛ تنی که نشان‌دهنده و بیانگر هم‌دلی، هم‌سرنوشتی و شدت سوگواری است که این فشردگی، می تواند پیام قدرت، انسجام و اهمیت « لحظه» را به مخاطبان خود منتقل نماید .

حرکت‌های آیینی مانند راه‌رفتن های آرام، توقف‌های جمعی، بالا بردن دست‌ها، تکان دادن پرچم‌ها و بیراق ها و همراهی هم نفسی با پیکر، نقش مهمی در ایجاد این ضرباهنگ مشترک دارند . این ضرباهنگ، جمعیت را در یک « لحظه واحد » قرار می دهد و «سوگواری» را از سطح « فردی» به سطح «جمعی» ارتقا می بخشد.

چهره‌ها و نگاه‌ها هم ؛ هریک حامل پیام‌های «عاطفی» اند. نگاه‌های خیره، اشک های گونه ها ، چهره‌های اندوهگین و سکوت‌های طولانی، غم مشترک را بدون کلام منتقل می‌کردند. در روان‌شناسی «هیجان» ، «چهره انسان» یکی از قوی‌ترین ابزارهای انتقال «احساس» است و در چنین مراسمی، همگامی آن با سکوت های جمعی به عنوان عمیق ترین شکل های ارتباط غیر کلامی نقش کلیدی دارد چرا که در آیین‌های سوگواری، «سکوت» ، پیام احترام، اندوه و عظمت لحظه را منتقل می‌کند.

در این مراسم ، اشیا و نمادهایی مانند لباس‌های سیاه ، پرچم‌های سرخ و بیرق های سیاه، عکس های رهبر شهید وتمام نشانه‌های مذهبی، پیام‌های نمادین را منتقل می‌کنند تا این سوگواری در چارچوب معنایی بزرگ‌تری قرار گیرد.